

УДК 338.1:658

Сосновская О.А.

**СИНТЕЗ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ КАК ОСНОВА
ПОЗНАНИЯ СУЩНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье систематизировано методологические подходы к определению сущности экономической безопасности предприятия. На основе анализа дискуссионных трактовок исследуемой категории в контексте защитного, устойчивого, ресурсно-функционального, конкурентного и гармонизационного подходов, выявлено особенности каждого из них. Это позволило выделить основную цель, целевые ориентиры, функциональные элементы, факторы влияния на экономическую безопасность предприятия и сформировать комплексное представление о сущности данной экономической категории, что является основой для проведения дальнейших научных исследований в направлении её оценки и обеспечения на соответствующем уровне.

***Ключевые слова:** предприятие, экономическая безопасность, факторы влияния, целевые ориентиры, функциональные элементы.*

Сосновська О.О.

**СИНТЕЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ЯК ОСНОВА ПІЗНАННЯ
СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті проведено систематизацію методологічних підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства. На основі аналізу дискусійних трактовок досліджуваної категорії в контексті захисного, стійкісного, ресурсно-функціонального, конкурентного та гармонізаційного підходів, виявлено особливості кожного з них. Це дозволило виокремити основну мету, цільові орієнтири, функціональні складові, фактори впливу на

економічну безпеку підприємства та сформуванню комплексного уявлення про сутність даної економічної категорії, що є основою для подальших наукових досліджень у напрямку її оцінки та забезпечення на відповідному рівні.

***Ключові слова:** підприємство, економічна безпека, фактори впливу, цільові орієнтири, функціональні складові.*

Sosnovska O.O.

SYNTHESIS OF METHODOLOGICAL APPROACHES AS THE BASIS OF COGNIZING OF THE ESSENCE OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article systematized methodological approaches to the definition of the essence of economic security of the enterprise. On the basis of analysis of debatable interpretation of the investigated category in the context of protective, sustainable, resource-functional, and competitive and harmonization approaches, features of each of them are revealed. This allowed distinguishing the main goal, target benchmarks, functional components, and factors of influence on economic security of the enterprise and forming a comprehensive view of the essence of this economic category, which is the basis for further research in the direction of its evaluation and provision at the appropriate level.

***Keywords:** enterprise, economic security, factors of influence, target benchmarks, functional components.*

Постановка проблеми. Системність реалізації світових криз національного та світового масштабів та відповідна модифікація умов функціонування економічних суб'єктів вимагають своєчасної адаптації підприємств до негативного впливу факторів мінливого економічного середовища та збереження параметрів їх стійкого розвитку. За даних тенденцій необхідною та логічною реакцією підприємства є прагнення до створення економічної безпеки як передумови захисту його економічних

інтересів від зовнішніх ризиків, формування конкурентних переваг, якісних параметрів розвитку та досягнення інших цільових орієнтирів.

Актуалізація зазначених питань зумовила формування та розвиток нового наукового напрямку – економічної безпекології, предметом якої є збір, систематизація, узагальнення та критичний аналіз об'єктивних знань щодо економічної безпеки об'єкта, які дозволяють розкрити її сутність, проаналізувати форми прояву та причинно-наслідкові зв'язки, виявити екзогенні та ендогенні фактори впливу, а також розробити методику її оцінювання та забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі наукові здобутки у галузі економічної безпеки підприємства є багаточисельними, доволі вагомими та свідчать про значний науковий інтерес до даної проблематики. Це пов'язано з науковим становленням науки про економічну безпеку, підсилення дослідницького інтересу до якої викликано існуванням глобальних та локальних економічних криз по всьому світу. Вагомий внесок у формування теоретичних основ пізнання сутності економічної безпеки здійснили такі вчені та дослідники як Т. Г. Васильців, Л. В. Дикань, Г. В. Козаченко, М. І. Копитко, О. М. Ляшенко, І. Л. Назаренко, Є. І. Овчаренко, В. П. Пономарьов, І. Б. Хома, С. М. Шкарлет та інші [1-6]. Проте, зважаючи на значні наукові здобутки, наразі не існує загальноприйнятого визначення поняття економічної безпеки підприємства, що обумовлює дискусійний характер даної економічної категорії.

Загальновідомо, що дослідження економічної безпеки є актуальним питанням як на державному, регіональному, галузевому рівнях, так і на рівнях окремого підприємства. Безперечно, проблема забезпечення економічної безпеки держави та регіонів характеризується найвищим рівнем пріоритетності та складності категорії, великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають, та має пряму залежність з існуючим

рівнем економічної безпеки підприємств. Враховуючи комплементарний характер взаємозв'язку між рівнями економічної безпеки на макро- мезо- та мікрорівнях, безумовно запорукою досягнення державної економічної безпеки як вищого рівня ієрархії є необхідність її забезпечення у системах нижчого рівня, базовим елементом якої є підприємство. Адже за думкою професора Овчаренко Є.І. «...сутність та результативність процесів, що протікають на кожному окремому підприємстві, є квінтесенцією макроекономічних, макрополітичних та макросоціальних явищ і процесів у суспільстві. Змінюються епохи, технологічні та економічні уклади, політичні устрої, цільові орієнтири держави, відбуваються світові війни, світове суспільство поглинають глобалізаційні процеси, а проблематика призначення, створення та функціонування підприємств залишається однією з центральних у низці наук та наукових напрямів» [4]. У зв'язку з цим першочерговий інтерес у межах даного дослідження представляє пізнання сутності економічної безпеки саме на рівні підприємства.

Мета статті. Отже, метою статті є систематизація існуючих методологічних підходів щодо сутності економічної безпеки підприємства для формування всебічного розуміння досліджуваної категорії та можливості подальших досліджень у даному науковому напрямку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних підприємств є безупинним процесом, який відбувається за штучно встановленою або природною програмою зміни станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розвиваються та можуть бути реалізовані нові можливості, властивості, якості та характерні риси.

Це сприяє здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання та прагнути до нових стратегічних цілей, що змінює позиціонування підприємства в зовнішньому середовищі та здатність

до протидії його негативним впливам [7].

За даних умов виникає необхідність перегляду існуючих поглядів щодо теоретичного підґрунтя поняття підприємства та його сутнісних ознак, що базується на принципах використання міждисциплінарного та системного підходів для визначення закономірностей існування підприємств, дослідження їх як складної системи з сукупністю зовнішніх та внутрішніх елементів та взаємозв'язків, зміни цільових орієнтирів функціонування в умовах переходу до нових способів економічної організації суспільства та нелінійності економічного середовища.

В сучасній науці існують різні напрями дослідження підприємств, що визначають сутність даного поняття крізь призму існуючих господарських відносин та видів діяльності підприємства, його класифікаційних ознак, функцій та цілей створення. Аналіз підходів до тлумачення поняття підприємства дозволяє узагальнити їх у правовий та економічний наукові напрями як основні відповідно до різних галузей знань, результати досліджень яких є самостійними та неспівставними.

Правовий підхід є базовим й найбільш розповсюдженим та зосереджений на прагматичних аспектах функціонування підприємства з юридичної точки зору. В Україні налічується значна кількість нормативно-законодавчих документів, які регламентують діяльність підприємств. Слід зазначити, що сучасна трактовка підприємства в Господарському кодексі України (надалі ГКУ) та інших нормативно-правових актах у переважній більшості є ідентичною до радянського законодавства з незначними змінами та доповненнями. Так, відповідно до ст.62 ГКУ – найвищого законодавчого акту в цьому аспекті, підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-

дослідної, торгівельної та іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством [8]. Дане визначення конкретизує види господарської діяльності підприємства та акцентує увагу на тому, що воно є самостійним суб'єктом господарювання, який задовольняє суспільні потреби в продукції, товарах та послугах у поєднанні із задоволенням особистих інтересів. Підприємство є юридичною особою, що має самостійний баланс, діє на підставі статуту, користується правами і виконує обов'язки щодо своєї діяльності. Також в юридичній літературі неодноразово підкреслюється, що поняття підприємство має економічне походження і, насамперед, є економічною категорією.

Економічний підхід до визначення феномену підприємства має тісний взаємозв'язок з правовим розумінням цього поняття. Виходячи з доктрини господарського права, радянська економічна наука виділила основні сутнісні ознаки підприємства, а саме організаційно-адміністративну відокремленість, фінансово-економічну самостійність та виробничо-технічну єдність. Слід зазначити, що кожна з цих ознак є доволі вагомою та самостійною, що породжує парадигмальну неконкретність визначення поняття підприємства та конкретизацію основної мети його функціонування. Це пов'язано з відсутністю у радянських підприємств власних інтересів та цілей існування, які визначалися виключно на державному рівні. Отже основним призначенням підприємства було виконання поставлених державою планів та завдань.

Перехід до ринкової моделі економічних відносин зумовив швидкий та інтенсивний розвиток досліджень економічної сутності поняття підприємства. У центрі наукової уваги формуються уявлення про підприємство як організаційно відокремлену та економічно самостійну ланку фінансової системи, що має необхідні засоби виробництва та здійснює свою господарську діяльність з вироблення продукції, виконання робіт та надання

послуг з метою одержання прибутку. Сутнісні ознаки підприємства формуються на основі вільного ринкового вибору та орієнтованістю на постійний та цілеспрямований пошук найефективніших способів отримання прибутку за рахунок вироблення та продажу суспільно необхідного продукту, підвищення власної ефективності та оптимізації бізнес-процесів шляхом раціонального використання наявних ресурсів, налагодження внутрішніх і зовнішніх комунікацій та розвитку адаптаційних можливостей. Отже, у якості головної мети функціонування підприємства розглядається не тільки його прибуткова діяльність як кількісний показник, а й досягнення таких управлінських цілей як рівень якості, інноваційності та конкурентоспроможності продукції, збільшення ринкової вартості, формування гнучкого ресурсного потенціалу, досягнення економічної стійкості. Це дозволило сучасним підприємствам забезпечити власну адаптивність до змін динамічного та агресивного економічного середовища та сформувавши стратегічний вектор стійкого функціонування.

Відповідно результатів досліджень Світового банку для сучасного етапу розвитку економіки України одним з основних чинників, що перешкоджають ефективному розвитку підприємств, є нестабільність та невизначеність економічного середовища. Невизначеність як відсутність кількісних даних щодо вірогідності настання несприятливого результату розвитку подій, викликана існуючою асиметричністю інформаційних потоків. Як результат темпи генерування нормативно-правової, технологічної, економічної та іншої інформації не відповідають темпам розвитку нових процесів та явищ у суспільстві, що викликає нові загрози та ризики у діяльності підприємств, значною мірою обмежує економічну свободу та негативно впливає на рівень їх економічної безпеки.

У сучасних умовах економічна безпека викликає значний інтерес видатних вчених та науковців, які активно впроваджують новітні наукові

результати за даним напрямком у різні сфери підприємницької діяльності. Передумовою цього стала масштабна світова економічна криза 30-х років ХХ століття і необхідність адаптації до нових ризикових ситуацій. Проте перші наукові публікації в світі, що стосуються економічної безпеки датуються серединою 70-х років ХХ століття, адже цей напрямок економічної науки розглядається як один із найважливіших складових національної безпеки держави. Саме у цей період західні науковці теоретично і практично довели необхідність впровадження економічних методів з метою забезпечення національної безпеки.

Подальше детальне вивчення даної теми зумовило її розгляд через призму діяльності суб'єктів господарювання, адже вони є базовою складовою національної економіки, а результати їх функціонування мають значний вплив на рівень національної безпеки. Зважаючи на особливості їх діяльності та несприятливі умови господарювання, на перше місце виходить проблема пошуку і впровадження оптимальних методів діагностики, оцінювання та контролю стану поточних захисних функцій підприємств з метою побудови системи вихідної інформації для прийняття в подальшому відповідних управлінських рішень щодо стабілізації реальної ситуації [5].

Однак найбільший інтерес до цієї проблематики виник наприкінці 80-90 років. Саме в цей час з'являються перші розробки, в яких робляться спроби систематизувати існуючі окремі знання в даній сфері і надати їм вигляду єдиної теорії. Відтак, наука про економічну безпеку – це сукупність знань, що поєднують різні концепції економічної безпеки, її категоріальний апарат, методологію, а також цілі, технології та методи забезпечення.

Українські дослідники звернулись до вивчення економічної безпеки підприємств на початку 90-х років, що пов'язано з набуттям незалежності та трансформаційними перетвореннями. Проте перші наукові розробки вітчизняних науковців, що присвячені проблемам забезпечення економічної

безпеки підприємств почали з'являтися лише на початку 2000-х років та за перше десятиріччя XXI століття набрали значних обертів щодо теоретичного обґрунтування та прикладних розробок у даному напрямку. У наукових дослідженнях з позицій системного підходу здійснена спроба визначення сутності економічної безпеки, побудови механізму її забезпечення та оцінювання досягнутого підприємством стану безпеки [9].

Так, відповідно до різних наукових поглядів економічна безпека підприємства являє собою стан найбільш ефективного використання ресурсів, процес гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, процес забезпечення умов збереження майна та комерційної таємниці, здатність підприємства досягати корпоративних цілей в умовах конкурентного середовища, засіб захищеності економічних інтересів підприємства від негативних впливів та загроз, адаптація до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, процес забезпечення стабільної діяльності підприємства, міра його економічної свободи. Отже, економічна безпека розуміється, виходячи з ідеї визнання визначального впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища на результати діяльності суб'єкта господарювання та забезпечення його економічної стійкості.

Грунтовний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел дозволив дійти висновку про існування значної кількості методологічних підходів до визначення економічної безпеки підприємства, кожен з яких має певну ідеологію та ідентифікує можливості вирішення різних управлінських задач. При будь-якому розумінні економічна безпека підприємства є учасником процесу управління, чи то у якості об'єкта управління, чи то у якості критерію управління, чи то у якості функціональної або складової підсистеми тощо. Це зумовлює наявність принципово різних способів забезпечення економічної безпеки підприємства. Як слушно відзначено Ляшенко О.М.: «Очевидно, що концепції та підходи щодо економічної безпеки підприємства перебувають у

конвергентному стані. Розвиток та економічна безпека – найважливіші характеристики підприємства як єдиної системи. Їх не слід протиставляти, кожна з них по-своєму характеризує стан підприємства. Таке твердження є актуальним, коли підприємство розглядають як відкриту систему, що функціонує в рухливому навколишньому середовищі» [10].

З метою систематизації основних методологічних підходів до визначення економічної безпеки підприємства необхідною задачею є аналіз дискусійних трактовок досліджуваної категорії різними авторами. До найбільш розповсюджених та обґрунтованих підходів можна віднести захисний, стійкісний, ресурсно-функціональний, конкурентний та гармонізаційний. Вивчення зазначених підходів, дозволило дійти висновку про існування певної відмінної ознаки у кожному з них, синтез яких дає можливість сформулювати найбільш повне уявлення щодо сутності економічної безпеки підприємства (рис.1).

На початкових етапах ринкових перетворень відбувається зміна економічних функцій держави, форм власності, різкий спад виробництва, створення умов функціонування підприємств на принципах самофінансування та самоокупності, прагнення до виробництва конкурентоспроможної продукції з відповідним використанням інноваційних технологій та виходом на зовнішні ринки. Отже, за умов впливу деструктивних та дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища, кожне підприємство прагнуло захищати свою інтелектуальну власність та взагалі інформацію як найцінніший товар. Відповідно особливістю визначення економічної безпеки підприємства відповідно до захисного підходу є врахування факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, економічна захищеність від яких є основним завданням економічної безпеки підприємства.

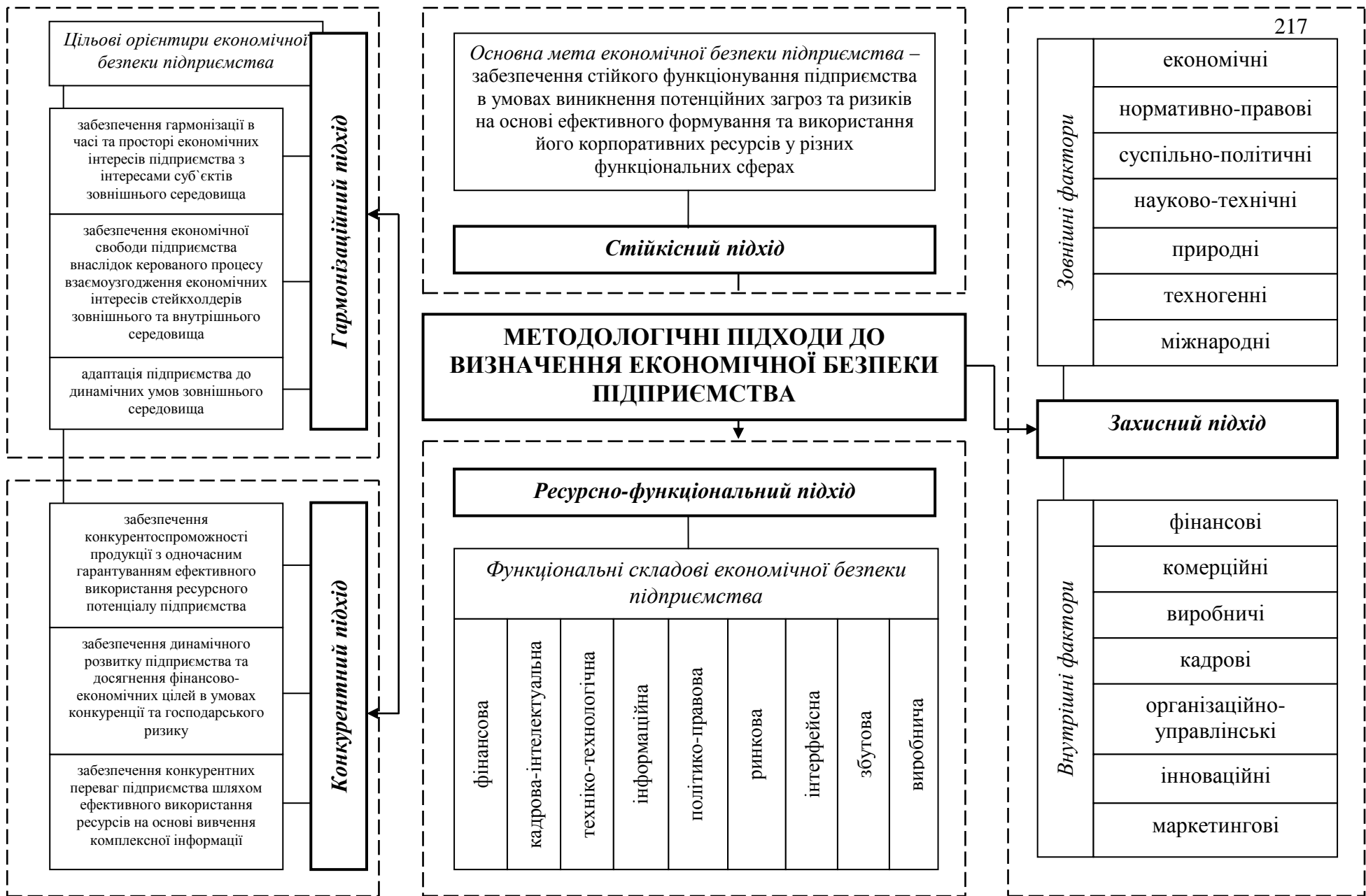

Рис 1. Синтез методологічних підходів до визначення економічної безпеки підприємства

Ідеологія стійкісного підходу передбачає більш широке трактування економічної безпеки підприємства як здатності забезпечення його сталого функціонування в несприятливих зовнішніх та внутрішніх умовах господарювання. Тобто, економічна безпека підприємства визначається не тільки його захищеністю від факторів нестабільного економічного середовища, а також забезпеченням стійкого функціонування в умовах впливу даних факторів. Таким чином, відмінною рисою стійкісного підходу є конкретизація основної мети економічної безпеки підприємства, яка полягає у забезпеченні його стійкого функціонування в умовах виникнення потенційних загроз та ризиків на основі ефективного формування та використання корпоративних ресурсів у різних функціональних сферах.

Наступним методологічним підходом є ресурсно-функціональний підхід, який базується на виділенні різних функціональних складових економічної безпеки підприємства. В рамках даного підходу аналізується склад необхідних ресурсів, проводиться їх ретельне вивчення та пропонуються заходи щодо досягнення належного рівня економічної безпеки за рахунок їх ефективного використання. Безумовно, реалізація кожного економічного процесу є неможливою без формування та належного використання відповідних ресурсів. Звідси, особливою рисою ресурсно-функціонального підходу до визначення економічної безпеки підприємства можна вважати виділення її ресурсно-функціональних складових, до яких слід віднести фінансову, кадрово-інтелектуальну, техніко-технологічну, інформаційну, політико-правову, ринкову, інтерфейсну, збутову та виробничу.

З позицій конкурентного підходу економічна безпека залежить від конкурентного середовища, в якому функціонує підприємство, та відповідно досягнутого рівня конкурентоздатності його продукції. Автори даного підходу вважають, що забезпечення конкурентних переваг за рахунок ефективного використання ресурсного потенціалу підприємства та

комплексного інформаційного забезпечення є запорукою підвищення рівня його економічної безпеки та досягнення фінансово-економічних цілей функціонування.

Прихильники гармонізаційного підходу під економічною безпекою підприємства розуміють міру гармонізації у часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства. Слід відзначити, що даний підхід є одним з найсучасніших, оскільки він передбачає необхідність адаптації підприємства до факторів зовнішнього середовища, що вимагає формування гнучких механізмів управління економічною безпекою підприємства в складних та мінливих умовах господарювання.

Отже, помітною особливістю конкурентного та гармонізаційного підходів є виділення певних цільових орієнтирів економічної безпеки підприємства, досягнення яких буде сприяти його стійкому функціонуванню в умовах нестабільного економічного середовища. Безумовно, забезпечення конкурентних переваг та гармонізація економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища є важливими цільовими напрямками його економічної безпеки, але не вичерпними в умовах сучасності.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження слід відзначити, що вище перелічені методологічні підходи до визначення економічної безпеки підприємства є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими. Проте кожний окремих підхід неможливо визнати всеохоплюючим та досконалим. Звідси, систематизація існуючих методологічних підходів з врахуванням особливостей кожного з них дає можливість комплексного уявлення про категорію економічної безпеки підприємства з виділенням її основної мети, цільових орієнтирів, функціональних складових, внутрішніх та зовнішніх факторів впливу. Перспективою подальших наукових досліджень за даним напрямком є вивчення потенційних ризиків

та загроз, які мають вплив на економічну безпеку підприємств в умовах нелінійного розвитку економічних процесів та формування стратегічного вектору їх стійкого функціонування.

Список джерел:

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми здійснення: [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
2. Дикань В.Л. Комплексна методика визначення економічної безпеки підприємства: [монографія] / В.Л. Дикань, І.Л. Назаренко. – Харків: УкрДАЗТ, 2011. – 142 с.
3. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
4. Овчаренко Є.І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: [монографія] / Є.І. Овчаренко. – Лисичанськ: “ПромЕнерго”, 2015. – 483 с.
5. Хома І.Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства: [монографія] / І.Б. Хома. – Львів: НУЛП, 2012. – 504 с.
6. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: [монографія] / С.М. Шкарлет. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
7. Погорелов Ю.С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства: [монографія] / Юрій Сергійович Погорелов. Харків: АдВАТМ, 2010. – 252 с.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Режим доступу: www.rada.gov.ua
9. Сороківська О.А. Інноваційні підходи до управління підприємствами: [монографія] / За заг. редакцією Н.Б. Кирич. – Тернопіль: Видавництво ПП «Крок», 2016. – 350 с.
10. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / О.М. Ляшенко – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
11. Кужелев М.О. Формалізація динамічних взаємозв'язків між фінансовими показниками підприємства / М.О. Кужелев, Д.М. Жерліцин, М.О. Житар // Незалежний аудитор № 16 (II), 2016. – С. 18-26.

Сосновська Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ).